

IUSTIN GHERMAN*

ÎNTRE REFORMĂ ȘI MODERAȚIE. LEGEA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PROFESIONAL DIN 1893

Prima lege cu caracter unitar legată de învățământ a fost Legea instrucțiunii publice din 1864, în cadrul căreia se făceau referiri și la învățământul profesional¹. Ea decidea înființarea de școli tehnice, industriale, agricole, comerciale și sanitare, așa-numitele *școli reale*, care aveau ca scop să dea „învățătură trebuincioasă pentru exercitarea unei arte sau profesiuni”². Toate aceste tipuri de școli făceau parte din instrucțiunea secundară. Durata școlilor de industrie era de patru ani, fiind admiși tineri în vârstă de 15 ani, absolvenți ai ciclului primar³. Materiile predate aici erau: aritmetica, contabilitatea industrială, geometria (descriptivă și desenul de mașini), chimia, fizica, mecanica, lemnăria, fierăria ș.a. Școlile de agricultură nu aveau stabilite prin lege condițiile de admitere și nici durata studiilor. De asemenea, legea nu prevedea nici obiectele de studiu. Școlile de comerț aveau durata de patru ani și primeau tineri având vârsta cuprinsă între 12 și 18 ani, absolvenți ai claselor primare. Obiectele de studiu erau similare cu cele ale școlilor de industrie. După anul 1883, toate aceste așezăminte au fost trecute în subordinea Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor⁴.

Școlile tehnice și profesionale din Principate, apărute la mijlocul secolului XIX, aveau un efectiv de elevi redus. Posibilitățile financiare ale unor teritorii aflate la începutul dezvoltării lor economice și declanșarea conflictelor – în special războiul Crimeii, motiv pentru care unele școli au fost suspendate temporar – nu puteau avea decât un impact negativ asupra acestui tip de învățământ⁵.

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

¹ Nicolae Isar, Cristina Gudîn, *Din istoria politicii școlare românești. Problemele învățământului în dezbaterile Parlamentului (1864–1899)*, București, Editura Universității din București, 2004, p. 172.

² Claude Lessard, Marguerite Altet, Léopold Paquay, Philippe Perrenoud (éds.), *Entre sens commun et sciences humaines. Quels savoirs pour enseigner?*, Bruxelles, Éditions De Boeck Université, 2004, p. 181.

³ Veronica-Gabriela Chirea, *Învățământul profesional și tehnic în România. Între tradiție și perspectivă*, București, Editura Perpressicus, 2007, p. 28.

⁴ *Ibidem*, p. 29–30.

⁵ I. Cojocaru, *Începuturile învățământului tehnic și profesional în Moldova și Țara Românească*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1967, p. 293–294. C. C. Giurescu afirma că, încă din secolul XVIII, a existat un interes deosebit atât pentru dezvoltarea învățământului din Principate, cât și din afara acestor granițe. În privința celor din urmă, C. C. Giurescu inventariază 46 de școli care au beneficiat de sprijinul românesc; erau răspândite nu doar în S-E Europei, dar și în Asia Mică, Siria, Palestina sau în Egipt. Acest sprijin lua forme diverse: subvenții anuale pentru plata corpului didactic și pentru burse sau ajutoare acordate elevilor săraci, dar meritoși, tipărituri de texte religioase și civile ori sume acordate în vederea construirii sau reparării școlilor (Const. C. Giurescu, *Țările Românești sprijinite de învățământului din Peninsula Balcanică și Orientul Apropiat, în Contribuții la istoria învățământului românesc. Culegere de studii*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 7).

Așadar, evoluția școlilor profesionale în cele două Principate Unite a fost una extrem de sinuoasă. De aceea, considerăm că este necesară o prezentare succintă a progresului acestora de la aplicarea Legii instrucțiunii publice din 1864 până în 1893, pentru a face cunoscute contextul și utilitatea legii emise de ministrul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, Petre P. Carp. Astfel, în anul 1864, ca efect al legii amintite, a fost înființată *Școala comercială* din București, sub autoritatea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, cu durata studiilor de patru ani⁶. În 1871, Ion Ionescu de la Brad a înființat *Școala particulară de Agricultură* de la Brad, prima școală de acest gen din țară, care avea scopul de a forma specialiști pentru conducerea întreprinderilor agricole⁷. La Iași, dispozițiile legii din 1864 au fost aplicate abia în 1880, când a fost înființată *Școala publică de Comerț și Finance*, având durata de cinci ani. În 1894, ea a fost transformată în școală comercială de gradul I, ulterior fiind înființată una de gradul II, ambele cu durata studiilor de trei ani⁸.

Legea instrucțiunii publice din 1864 nu consemna nici o prevedere pentru învățământul profesional al fetelor, iar dispozițiile cu privire la școlile profesionale agricole erau insuficiente⁹. Ca urmare, în anul 1877, a fost stabilit regulamentul Școlilor profesionale de fete, care prevedea ca studiile să fie de patru ani, trei ani de cursuri și unul de practică. Aici erau primite tinere cu vârsta de cel puțin 13 ani, absolvente ale claselor primare. În momentul transformării acestor instituții în școli de gradul I, durata studiilor a crescut de la patru la șapte ani, învățământul fiind împărțit în trei diviziuni: doi ani – diviziunea pregătitoare, trei ani – diviziunea profesională și doi ani – diviziunea practică. La sfârșitul celor șapte ani, absolventele susțineau un examen pentru obținerea diplomei de maistră¹⁰.

Proiectul de lege al lui Vasile Conta din 1881 a încercat să dea o orientare mai pragmatică școlii profesionale. Astfel, se prevedea înființarea unui curs complementar cu caracter practic, în vederea orientării copiilor către școli cu caracter profesional: industrie, agricultură sau comerț. Mai mult, prin acest proiect se intenționa instituirea de școli profesionale și tehnice care să formeze cadrele medii necesare economiei țării¹¹. Succesorul său, Vasile A. Urechia, a retras acest proiect – cunoscut fiind faptul că oamenii politici, mai ales cei liberali, nu au apreciat deloc intrarea lui V. Conta în cabinetul lui Ion C. Brătianu –, el renunțând a face din proiect o chestiune preferențială¹².

După adoptarea, la 19 februarie 1879, a unui proiect de lege pentru numirea profesorilor în școlile profesionale, interesul pentru acest domeniu a crescut în mod considerabil. Astfel, în 1884, a avut loc primul congres didactic la București, unde au fost discutate probleme precum: direcția dezvoltării învățământului, orientarea spre școli reale,

⁶ Veronica-Gabriela Chirea, *op. cit.*, p. 30.

⁷ Tudor Drăganu, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până în anul 1916*, Cluj, Editura Dacia, 1991, p. 212.

⁸ Veronica-Gabriela Chirea, *op. cit.*, p. 31.

⁹ Constantin Dinu, *Spiru Haret*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 28.

¹⁰ Ilie Popescu Teiușan, *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucției publice din 1864*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963, p. 68.

¹¹ Constantin Dinu, *op. cit.*, p. 33–34. Prin articolul 83 al proiectului de lege al lui V. Conta se stipula că instrucția elevilor era împărțită în „generală” și „specială”. Prima avea în vedere dezvoltarea inteligenței și „procurarea unui total de cunoștințe generale”. Cea de-a doua își propunea să ofere absolvenților școlii primare „cunoștințe aprofundate în una sau mai multe științe speciale”. Era vorba, desigur, de așa-numitele „școli reale” sau de „meserii” (V. Conta, *Discursuri parlamentare. Proiect de lege, articole de ziare (1878–1881)*, prefață de B. C. Liveanu, Iași, Tipografia „Dacia”, P. Iliescu & D. Grossu, 1899, p. 160–161).

¹² Cristina Gudin, *Evoluția învățământului primar în orașul București (1864–1899)*, București, Editura Universității, 2007, p. 59.

profesionale sau studii clasice, disciplina școlară, chestiunea localurilor ș.a. Doi ani mai târziu, Ștefan C. Michăilescu publica lucrarea *Încercări critice asupra învățământului nostru primar*, unde scotea în evidență „înfrorătorul spectacol al școlii noastre de la țară din această perioadă”, solicitând un învățământ științific organizat în școli „reale”, introducerea în școli a lucrului manual, a practicii agricole și a excursiilor școlare¹³.

Situația învățământului profesional la sfârșit de secol XIX în România era, prin urmare, la un nivel mediocru. Parte integrantă a programului legislativ asumat la începutul guvernării, acesta a devenit un domeniu pe care P. P. Carp, ministrul Domeniilor, nu-l putea ignora, mai ales că venea în consonanță cu proiectul gândit de ministrul Instrucțiunii, Take Ionescu, relativ la reformarea învățământului primar. Preluând și aplicând spiritul critic al Junimii, P. P. Carp afirma că: „[...] reformele la noi s-au făcut până acum fără să se țină seama de ceea ce există deja în țară; s-au luat pur și simplu legi din alte țări, s-au tradus și s-au însoțit de o expunere de motive oarecare”; continuând: „[...] în dosul fiecărei idei este o lucrare pregătitoare, o epocă de preparațiune, a cărei rezultantă este legea respectivă”¹⁴.

Legea învățământului profesional era împărțită în trei titluri. Primul titlu a fost divizat în trei capitole și se ocupa de învățământul profesional în genere. Prin urmare, aici erau vizate caracterul și autoritatea sub care se desfășura acest învățământ. Prin art. 2 din proiectul inițial, se stipula că învățământul profesional era public și gratuit. În urma unor dezbateri intense în Cameră a fost adoptat un amendament prin care școlile deveneau gratuite doar „pentru români”. Se mai prevedea care erau autoritățile administrative și de control¹⁵ și, nu în ultimul rând, modul cum erau numiți profesorii, drepturile și datoriile lor. Atât recrutarea profesorilor, cât și obligațiile și retribuția acestora erau reglementate conform legii pentru numirea personalului didactic aparținând Ministerului Instrucțiunii Publice. Candidații trebuiau să dețină o diplomă de capacitate a unei școli superioare speciale, diplomă de licență sau doctorat în domeniul de competență.

Titlul al II-lea era structurat în patru capitole și era consacrat învățământului profesional în special. Învățământul agricol era împărțit în două grade: școli practice sau inferioare (unde se predau noțiuni elementare de agronomie) și școala centrală de la Herăstrău. Aceasta urma să fie transformată în școală de agricultură, fără a se mai preda cursuri de silvicultură. În acest scop, se înființa o școală specială care forma personalul didactic pentru școlile practice, fermele-model sau chiar pentru personalul serviciilor Ministerului Domeniilor. Proiectul de lege mai prevedea înființarea mai multor școli practice pe terenuri ce aparțineau statului, având o suprafață de cel mult 100 de hectare. Dacă durata studiilor pentru școlile inferioare era de doi ani, aceea de la Herăstrău avea patru ani, un an și jumătate fiind dedicat practicii la una din fermele-model ale statului. Cursurile predate acopereau o arie largă, de la agricultură și științe naturale, până la contabilitate agricolă și drept administrativ. Vârsta minimă de admitere a elevilor era de

¹³ Ștefan Bărsănescu, *Educația, învățământul, gândirea pedagogică din România. Dicționar cronologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 101–104.

¹⁴ „Proiectele de legi ce, din lipsă de timp, au rămas nevote în sesiunea trecută, ca și cele ce se anunță acum prin Mesagiu, vor forma din parte-ne obiectul unor studii conștiințioase, unor deliberațiuni mature și luminate. Aceste proiecte prefăcute în legi, au menirea: unele a îndrepta defectele și neajunsurile constatate de practică și experiență, altele a da satisfacere nevoilor mereu crescânde ale vieții noastre de Stat modern” (ANIC, fond Casa Regală, dosar 3/1893, f. 3).

¹⁵ Astfel, autoritatea ministrului era exercitată printr-o comisie permanentă de instrucțiune, compusă din trei membri, numiți pe o perioadă de trei ani, dintre profesorii definitivi ai școlilor profesionale, numirea lor realizându-se prin decret regal. Mai mult, de controlul învățământului dispuneau inspectorii școlari, numiți dintre inginerii care dețineau o diplomă a unei școli de profil din țară sau din străinătate.

16 ani, iar aceștia puteau avea statutul de interni, bursieri sau solvenți particulari. O inovație a proiectului era înființarea fermelor-model, care aveau scopul de a-i deprinde pe absolvenți cu practica lucrărilor agricole.

Învățământul silvic era astfel separat de școala de la Herăstrău. Instalată într-una din pădurile din jurul Bucureștilor, școlii de silvicultură i-a fost anexată o secție de brigadierii, necesară pentru formarea personalului inferior. Durata studiilor era de trei ani și jumătate, din care ultimele 18 luni erau destinate aplicărilor sistematice de cultură și exploatare de păduri. Cursurile conțineau elemente de botanică, mineralogie, matematică, topografie, drept silvic, construcții forestiere ș.a. În cadrul învățământului artelor și meseriilor, se păstra același principiu normativ anterior. Astfel, pe lângă fiecare școală se prevedea înființarea unor ateliere de aplicare a teoriei dobândite de către elevi. Durata studiilor era de șase ani, din care ultimii doi erau desfășurați în atelierele de aplicare. Numărul elevilor se fixa la 250, din care 150 erau interni (50 de bursieri ai statului și 70 de bursieri ai județelor și comunelor, restul fiind solvenți) și 100 de externi. Aceștia din urmă și cei 70 de bursieri trebuiau să plătească statului o taxă anuală de 500 de lei. Erau admiși elevii cu vârsta cuprinsă între 13 și 16 ani și care erau *români*. După dezbateri furibunde, s-a ajuns la un compromis în ceea ce privea admisibilitatea străinilor: aceștia puteau fi primiți ca externi solvenți, însă numai pe 1/5 din locurile vacante.

În ceea ce privește învățământul comercial, proiectul de lege stipula două grade: inferior și secundar, ambele cu durata de trei ani. Școlile comerciale existente erau reduse la școli de gradul I, cu mențiunea ca la Iași și București să se înființeze câte o școală de gradul al II-lea. Elevii români urmau să fie admiși fără plată, iar străinii să plătească o sumă anuală ce rămânea a fi stabilită prin regulament.

Titlul al III-lea formula dispozițiile tranzitorii și conținea prevederi relative la condițiile generale de admitere a elevilor în școlile profesionale, obligațiile profesorilor și ale statului și, în sfârșit, anul în care legea urma să fie aplicată¹⁶.

Prin proiectul său, Carp încerca să evidențieze necesitatea unei remedieri a școlilor profesionale¹⁷. „Rezultatele obținute de școlile noastre profesionale sunt atât de puțin satisfăcătoare, încât simțul cel mai elementar al datoriei ne impune să ne dăm seama de cauzele răului și să procedăm, ele odată constatate, la înlăturarea lor”. Ideea esențială a reformei sale era aceea că toate școlile de meserii trebuiau – pentru a obține rezultate mai bune – să dea elevilor posibilitatea de a face practică, înainte, în timpul sau după terminarea cursurilor teoretice¹⁸. Ca urmare, P. P. Carp a reunit profesori de la mai multe școli profesionale, căzând cu toții de acord asupra necesității imperioase a remedierii situației acestor școli, „pentru că ele se ocupă aproape exclusiv cu teoria și numai în limite foarte restrânse cu practica”: „un agronom, care a învățat perfect botanica, care este meșter în analize chimice, care va fi cu toate acestea un agronom inutil, dacă nu

¹⁶ Legea învățământului profesional a fost promulgată la 7 aprilie 1893 și publicată în Monitorul Oficial două zile mai târziu. Conform articolului 97 al legii, aceasta avea să fie pusă în aplicare la un an școlar după sancționarea ei (*MOF*, 9 aprilie 1893, p. 680).

¹⁷ În acest sens, P. P. Carp sublinia stringența separării celor două școli de la Herăstrău, fiindcă el însuși constatase că elevii care intenționau să învețe silvicultură aici au fost puși într-o situație delicată atunci când au fost trimiși la Nancy pentru perfecționare. Directorul acestei școli din Franța i-a trimis înapoi în România, printr-o adresă prin care Ministerul Domeniilor era informat că „școlarii români nu sunt pregătiți și nu pot profita de lecțiile ce li se dau” (Dimitrie R. Rosetti, *Dicționarul contemporanilor din România (1800–1898)*, Iași, Editura Alfa, 2004, p. 71).

¹⁸ C. Nicolae, *Organizarea și conținutul învățământului profesional și tehnic din România. Aspecte din perioada 1864–1948*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973, p. 41.

va fi învățat să aplice în mod practic știința dobândită prin studii teoretice”¹⁹. În această ordine de idei, Carp afirma că este admisibil pentru cei mai în vârstă „care de mici și-au însușit oarecare aplicațiuni profesionale” să preia aceste cunoștințe în mod empiric, nu însă și pentru tinerii absolvenți. S-au înregistrat numeroase cazuri în care aceștia au intrat în conflict cu patronii lor, tocmai din cauza unei practici deficitare, în disonanță cu teoria însușită în școli: „[...] tocmai de aceea susținem că aplicațiunea practică trebuie să facă parte integrantă din cursul școlar”²⁰. Spre exemplu, aceeași școală de la Herestrau nu dăduse în nouă ani nici un administrator de moșie (vechil), din cauză că elevii care terminau, „când s-au aflat în fața practicei, n-au fost în stare să aplice teoria lor”. În consecință, era nevoie de construirea de către stat a unor ferme model, unde aceștia să exerseze cele învățate. „Până acum studiile silvice se făceau la școala centrală de la Herestrau și efectele amestecului agronomic cu silvicultura au fost dăunătoare pentru toți. În loc să avem absolvenți ce ar fi și agronomi și silvicultori, am avut absolvenți ce nu erau nici una, nici alta.”²¹

Legea învățământului profesional a fost adusă prima oară în dezbateră de Camera Deputaților în ședința din 3 februarie 1893. Raportorul acesteia a fost Nicolae Cerchez, iar comitetul delegaților era format din: C. Miculescu, G. Belloianu, Al. Holban, Iacob Negruzzi, I. Lupulescu, Scarlat Vârnav și N. Cerchez²². Dezbateră generală a proiectului a început cu discursul deputatului Anastase Stolojan. Acesta a subliniat încă de la început pericolul pe care-l reprezentau evreii pentru români, aceștia cunoscând proiectele guvernului chiar înainte de a fi dezbătute în Parlament: „În zadar am explicat d-lui Carp că este o inechitate strigătoare să excluzi din școlile publice o categorie de locuitori indigeni pe simplu motiv că ei profesază religiunea mozaică. [...] Dacă va trece acest proiect – scria «Archiva israelită», la 27 octombrie 1892 – adio pentru totdeauna educațiune profesională a tineretului israelit în România”. După ce face o scurtă istorie a formării națiunii române, în care denunță numărul prea mare de evrei din România în raport cu celelalte state, Stolojan și-a încheiat „pledoaria” declarându-se împotriva „acestui proiect anti-românesc”²³.

Oratorii D. C. Butculescu și N. I. Micescu au avut un discurs similar, ambii adoptând poziții de forță împotriva descurajării elementului românesc: „Proiectul d-voastre este bun, dar cer de la d. Ministru și de la d-ta (raportorul Cerchez – n.n.) ca să stabiliți întrânsul principiul următor: ca meseriașul român, absolut al școlilor de meserii din țară sau din străinătate, să intre de drept, *optimo jure*, în atelierelor industriale civile sau militare ale Statului”²⁴. El este în drept să se bucure de acest privilegiu, căci și el își plătește tributul

¹⁹ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri (în continuare, PCM), dosar 3/1892, filele 133–137.

²⁰ *Ibidem*, dosar 13/1892, f. 1.

²¹ Constantin Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. II, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, p. 45–46.

²² La 16 noiembrie 1892, Carol I a luat cunoștință de proiectul lui P. P. Carp pentru organizarea învățământului profesional, „având ca obiect studiul teoretic și practic al agriculturii, silviculturii, artelor și meseriilor și al comerțului” (ANIC, fond PCM, dosar 24/1892, f. 3).

²³ *DAD*, ședința din 3 februarie 1893, p. 393–394. Ziarul „Voința Națională” era mult mai înverșunat la adresa „ministrului jafurilor de la Domenii”, scriind, referitor la poziția lui P. P. Carp față de deciziile congresului de la Berlin, următoarele: „O singură voce s-a făcut ecoul alianței Israelite; un singur om a luat atitudine contra emoțiunii generale; o singură figură, de cavalier cinic și inept [...]. A fost d. Carp. [...] Acum, acest zvăpăiat periculos, în proiectul de lege pentru organizarea învățământului profesional, proiect de lege alcătuit pentru toți străinii și în special pentru evrei”, permitea accesul gratuit al tuturor tinerilor în școlile românești („Voința Națională”, 6/18 februarie 1893).

²⁴ Prin legea din 1893 s-a prevăzut înființarea, pe lângă școlile de meserii din București și Iași, a atelierelor de aplicație. Se prevedea ca elevii, după terminarea celor patru ani de studii, să lucreze timp de doi ani în meseria lor, iar după aceea aveau dreptul să se prezinte la examenul de absolvire. Pe toată durata

de sânge ca toți cetățenii”, afirma pe un ton moderat Butculescu, declarându-se, totuși, contra adoptării acestei legi. Acuzându-l pe Carp că a adus un proiect de lege retrograd, care „confisca” posibilitatea „de a se face meseriași, comercianți și agricultori români”, Micescu opina că ministrul refuza să dea țării „școlile de care are acum atâta necesitate, acum când lupta pe cale economică a devenit atât de furtunoasă”²⁵.

Un discurs consistent împotriva proiectului învățământului profesional a avut și C. C. Dobrescu-Prahova. Acesta constata cu stupeoare că, până la acel moment, nu s-a anunțat nici un deputat care să susțină legea, cu toate că, afirma el, „sunt sigur că se vor găsi multe bile albe la urnă pentru acest proiect de lege”. Pentru Dobrescu-Prahova, proiectul depus nu era decât o mostră de „dibuială, nepricere, nehotărâre și, dacă voiți..., nu întrebuițez alt cuvânt, dispreț!”, afirmând tranșant că legea din 1864 era superioară, deoarece stipula clar locul și numărul școlilor profesionale ce vor fi înființate. El refuza cu obstinație modul de organizare al școlilor profesionale prevăzut în proiectul de lege, constatănd cu îngrijorare insuficiența și imposibilitatea acestora de a acoperi nevoile Regatului. Lipsa cursurilor de istorie, geografie, drept constituțional sau de limbă română din școlile comerciale reprezenta, pentru deputatul liberal, o lacună imensă: „În adevăr, viitorul comerciant va merge, de pildă, la teatru; trebuie să fie și el în stare să priceapă ceva din această mare mișcare culturală. Nu voiți să învețe limba românească? Ce este această școală ucigătoare a tot ce este naționalist? De ce pe străini căutați a-i vârî în toate părțile și goniți limba română?”. Dobrescu-Prahova și-a încheiat discursul laudând pe un ton exaltat trecutul românilor și atrăgând atenție asupra străinilor „care ne vor copleși și vor săpa încet, încet, existența neamului nostru”²⁶.

În condițiile în care nu existase vreun deputat care să își exprime sprijinul față de proiectul lui P. P. Carp, președintele Camerei Deputaților, Gheorghe Manu, a fost nevoit, la insistențele lui Nicolae Ceaur-Aslan, să îi dea cuvântul lui D. Rosetti-Tețcanu. Mărturisind încă de la început că nu este un orator experimentat, acesta califica legea ca fiind una „de primă importanță, o lege care are să aducă o îmbunătățire simțitoare”. După ce a criticat discursurile, din punctul său de vedere partinice, ale lui An. Stoilojan și C. C. Dobrescu-Prahova, Rosetti-Tețcanu a încheiat într-o notă favorabilă, semnalând că, deși imperfectă, legea lui Carp era „în tot cazul o îmbunătățire a stării actuale haotice, ea merită atenția d-voastră”²⁷.

Următorul locutor în discuția generală asupra legii a fost Nicolae Ceaur-Aslan. Deși a afirmat că va încerca să analizeze doar proiectul de lege, lăsând atacurile personale deoparte, el și-a început discursul criticând expunerea de motive a ministrului Domeniilor, deoarece conținea „afirmări, cu pretențiunea de a fi apodictice, fără a aduce în sprijinul lor nici un document sau vreo probă mai evidentă”. Ceaur-Aslan a declarat că se va opune adoptării legii din două motive: pentru că permitea străinilor accesul în școlile profesionale și pentru că, în opinia lui, proiectul era incomplet și insuficient. După ce a criticat vehement principiile ce stătuseră la baza împărțirii școlilor de agricultură, N. Ceaur-Aslan și-a focalizat atenția asupra prevederilor referitoare la școlile comerciale: „Cum? Pe când întreaga populațiune din Ploiești, eminentamente românească și comercială, așteaptă îmbunătățirea școlii sale comerciale, d-voastră, prin proiectul ce ne propuneți, reduceți importanța sa, transformând-o într-o școală

participării la aceste ateliere, ei aveau posibilitatea să urmeze și un curs complementar facultativ, cu scopul de a-și completa pregătirea teoretică.

²⁵ DAD, ședința din 3 februarie, p. 396–400.

²⁶ *Ibidem*, p. 402–404.

²⁷ DAD, ședința din 4 februarie 1893, p. 408.

comercială de gradul inferior?”²⁸. Deputatul ieșean și-a finalizat discursul profilând, ca și antevorbitorii săi, pericolul iminent reprezentat de evrei pentru economia Regatului, în cazul în care aceștia ar fi fost acceptați în școlile profesionale românești: „Ce va să zică acel compromis, admis de comisiunea delegaților, prin care, de la prohibițiunea absolută, se trece la îngrădirea străinilor de a frecventa școlile noastre profesionale, reducând numărul lor de admitere și impunându-le o plată. De ce să nu spunem curat: că nu înțelegem a lăsa evreilor deschisă ușa la învățământul nostru”²⁹.

Ședința din 4 februarie s-a încheiat cu discursul mult așteptat al lui P. P. Carp. Liderul politic al Junimii³⁰ a recuzat criticile aduse proiectului său în privința dreptului străinilor de a urma școlile profesionale din România. Excluderea acestora din școlile românești, propusă de unii deputați și preluată de comitetul delegaților, i se părea o chestiune retrogradă în raport cu modernizarea spre care tindea regatul României³¹. Ofensiva lansată de preopinienții săi – exceptându-l desigur pe Rosetti-Tețcanu – era contrararată de ministru în mod expeditiv, deoarece în mare parte, opina acesta, cuvântările lor „erau în raport indirect” cu legea dezbătută. Tras la răspundere pentru că nu făcuse anchete mai judicioase asupra stării școlilor profesionale, Carp le semnala caracterul vetust al acestei acțiuni, prezentându-le încă o dată starea lamentabilă a acestor școli din ultimii nouă ani. „Voiți dovedi? Luați-le din statistica școlilor de comerț; am avut în cei 9 ani din urmă 7.415 elevi intrați; au ieșit 489, adică 6 la sută. Școala de agricultură de la Herăstrău a dat numai 40 de absolvenți care s-au dedat agriculturii; ceilalți, în număr mai mic, s-au făcut agenți silvicultori, repetitori de școală, grădinari”³². După ce a trecut în revistă ideile-cheie ale proiectului său, P. P. Carp a abordat un subiect delicat, și anume chestiunea evreiască. Încercând să-și argumenteze poziția favorabilă evreilor, Carp nu a reușit decât să stârneasă apostrofările și întreruperile violente ale Camerei³³. Neînțelegând să cedeze în această problemă, ministrul Domeniilor a mers și mai departe, afirmând că nu poate primi modificarea comitetului delegaților – ca străinii să fie primiți numai în raport de 1/5 din locurile vacante – amenințând: „Dacă veți persista în hotărârea aceasta, eu vă declar că nu pot primi această modificare. În cazul acesta ar cădea legea și cu legea împreună va cădea poate și altceva”³⁴.

²⁸ Învățământul comercial a fost reorganizat astfel: școlile comerciale cu durata de cinci ani au fost transformate în școli comerciale de gradul I (școli inferioare), cu durata studiilor de trei ani, „fiind destinate să servească pentru pregătirea elevilor în vederea îmbrățișării micului comerț”. Școlile de gradul II urmau să fie înființate doar în București și Iași (Veronica-Gabriela Chirea, *op. cit.*, p. 30).

²⁹ *Dezbaterile Senatului* (în continuare, *DS*), ședința din 4 februarie 1893, p. 413–416.

³⁰ Membrii acestui grup au contribuit fiecare la elaborarea doctrinei conservatoare, având un rol exponențial în emiterea unor legi care să reflecte exact această ideologie (Sorin Alexandrescu, *Privind înapoi, modernitatea*, București, Editura Univers, 1999, p. 49).

³¹ Paraschiva Căncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, Editura Academiei Române, 1983, p. 298.

³² Odată numit ministru al Instrucțiunii Publice în 1883, P. S. Aurelian a cerut administrațiilor locale să înființeze ateliere pe lângă școlile rurale și să se practice în școli exerciții manuale cu caracter meșteșugăresc. Ideile acestuia au fost legiferate abia în 1893, în Legea învățământului primar, prin care se prevedea crearea școlilor primare complementare care aveau rolul de a dezvolta și completa învățământul primar într-un mod mai practic. Cu toate acestea, la 10 ani de la legiferare „situația nu depășea faza incipientă: în școlile urbane nu se făcuse aproape nimic; în școlile rurale, lipsa de unelte și de învățători pregătiți în mod special ținea totul pe loc” (Ilie Popescu Teiușan, *Din experiența școlii românești în pregătirea tehnică-productivă a elevilor*, în „Revista de pedagogie”, nr. 9, 1971, p. 98).

³³ Se presupune că tocmai această atitudine incoruptibilă și inflexibilă l-a adus atât de greu pe Carp la șefia Partidului Conservator și l-a făcut să plece atât de ușor (Hyperion [Ștefan Antim], *Petre P. Carp. O cercetare critică*, Craiova, Institutul de Editură „Samitca”, 1919, p. 22).

³⁴ *DAD*, ședința din 4 februarie 1893, p. 410–412.

Ziarul „Adevărul”, condus de Al. Beldiman, făcea previziuni extrem de sumbre la adresa cabinetului conservator, scriind: „Cu toate acestea nu e probabil că ministrul Domeniilor va rămâne încă multă vreme în minister. Mizeriile ce i le fac conservatorii abia au început. În curând, desigur, D. Carp va trebui să se retragă – poate în urma unui vot de blam – urmat de d-nii Ghermani și Marghiloman. Cei inițiați în misterele culiselor politice pretind că divorțul dintre junimiști și conservatori se va judeca zilele aceste în ultimul termen, cu ocazia legii tocmelilor agricole”³⁵.

Răspunsul sfidător a lui Petre P. Carp nu putea rămâne fără consecințe, stârnind disensiuni și mai profunde. Cel care a pornit această contraofensivă a fost I. Grădișteanu, care mărturisea că ar fi renunțat să vorbească, „dacă nu venea ieri d. Carp, printr-o teorie pe cât de îndrăzneală, pe atât de atingătoare pentru simțul românesc al tuturor din această Cameră”. Acuzându-l pe ministru că, susținând „ideea cosmopolitismului s-a înconjurat de elemente străine”, Grădișteanu a alcătuit un discurs impetuos și, totodată, de o înverșunare fără precedent. „Dar, d-le Carp, nu te mărginesc numai la aceste teorii; ieri ai mers și mai departe. Ieri ai făcut o faptă rea, d-le Carp! Te-ai făcut delatorul țării d-tale în fața străinilor, în fața dușmanilor țării.”³⁶

Replica lui P. P. Carp a fost tăioasă, discuțiile antrenând mai mult atacuri personale, decât tact politic și cumpătare: „[...] credeți că vor avea vreun rezultat cuvintele unui tânăr, care, în mod epileptic, vine în Cameră și face atacuri necugetate”³⁷. Discuția s-a mutat ulterior pe terenul legitimării propriilor reușite politice, aici Carp invocând apărarea intereselor românești în cheștiunea Dunării. El și-a încheiat diatriba, acuzând Partidul Național Liberal că se conduce după principii „cari nu sunt isvorâte din conștiință, ci numai din împrejurări trecătoare a luptelor politice”³⁸.

Cel care a îndreptat discuția pe drumul ei firesc a fost Nicolae Fleva, însă doar în prima parte a discursului. El reproșa că proiectul învățământului profesional nu îmbunătățește nimic, mai mult chiar, „el înrăutățește starea actuală de lucruri”. N. Fleva a conturat în discursul său aceleași observații făcute până atunci proiectului, păstrând

³⁵ „Era cât p-aci să avem o crasă ministerială”, anunța și ziarul „Românul”. Faptul că atât de mulți oameni politici susțineau interzicerea accesului străinilor în școlile românești, l-a determinat pe Carp să amenințe, voalat, cu retragerea din cabinet („Românul”, 19–20 februarie 1893).

³⁶ DAD, ședința din 5 februarie 1893, p. 418. Mai mult chiar, „Voința Națională” descria cu „lux de amănunte” că, după ședința din Camera Deputaților, în care s-a ajuns la un compromis în ceea ce privește cele două articole, 2 și 59, discursul ținut de Ion Grădișteanu „a emoționat într-atâta pe împăciuitorul Europei încât într-un moment toți s-au întrebat dacă superbul fiu al rabinilor vorbește sau plânge” (sic!). Pentru a conchide că „isvorul dar al grației pleacă tot de la Palat. Coroana a acoperit pe un delator al Națiunii române” („Voința Națională”, 7/19 februarie 1893). Starea „dramatică” a ministrului Domeniilor a fost „sesizată” și de alți liberali. Ziarul „Adevărul” scria că, „în reforma învățământului profesional, d-sa deschisese străinilor porțile într-un chip necondiționat. Camera însă n-a primit acest mod de a vedea; ea a închis porțile și le-a zăvorât, lăsând străinilor o mică fereștrică. D. Carp s-a supărat, ce-i drept, a plâns chiar la Cameră după principiul atât de scump inimei sale; dar s-a supus și a rămas pe banca ministerială” („Adevărul”, 13 februarie 1893).

³⁷ Ca orator, P. P. Carp a impresionat prin logică și concizie, prin „formulări tăiate în granit”, adevărate „jerbe literare”. Când se întâmpla însă să fie atacat personal, replicile erau de o duritate și malițiozitate colosală, adesea lipsindu-și adversarul de posibilitatea unui răspuns pe măsură (Ion Petrovici, *Figuri dispărute*, București, Editura Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II, 1937, p. 125).

³⁸ DAD, ședința din 4 februarie 1893, p. 419. În prima jumătate a lunii februarie 1893, numerele ziarului liberal „Voința Națională” aveau să conțină pe prima pagină doar articole prin care P. P. Carp era descalificat ca ministru, atacurile atingând cote fără precedent; iar însușiri precum „periculos”, „omul situațiunii”, „Iacom și leneș” sau „năuc cinic” îi erau atribuite cu generozitate („Voința Națională”, numerele 8–11/12/24 februarie 1893). Aceste atacuri erau catalogate de ziarul „Constituționalul” ca fiind „lașe”, având ca scop destituirea acestuia din funcția de ministru al Domeniilor. Liberalii sperau că, astfel, cabinetul conservator ar fi pierdut pe cel mai important membru, menținerea lui la putere fiind aproape imposibilă („Constituționalul”, 12/24 februarie 1893).

pentru final atacurile la adresa lui Carp. „Și fiindcă ați zis că d-voastră ați făcut toate, vă voi spune că, cu școala ce faceți, voiți să introduceți servilitatea și despotismul sub formă constituțională. [...] Voiți, d-le Carp, să croiți și să organizați viața poporului român nu după calapodul tradițiilor, a temperamentului și a drepturilor sale, ci după calapodul gândirilor și ideile de absolutism ce vă animează? Și aceasta pentru ca să domniți asupra lui cu orice preț?”³⁹

Ultimul orator care a vorbit în contextul dezbaterii generale a fost Take Ionescu, care a dovedit încă o dată de ce Barbu Șt. Delavrancea îl catalogase drept „fiară a cuvântului”⁴⁰. Acesta, ținând să-i răspundă lui Fleva, a deplasat chestiunea de pe terenul economic, pe cel politic (după cum observa și A. C. Cuza). „Dar la 1883 ați făcut o lege asupra învățământului profesional; combătut-ați atunci facultatea străinilor de a intra în școlile românești? Nu; și acum vă vine foarte ușor să vă ridicați în contra străinilor pentru că sunteți în opozițiune. Câtă vreme sunteți la putere, vă feriți a vă atinge de cestiunea străinilor; dar nimic nu vă împiedică ca, 6 luni după ce ați căzut de la putere, șeful partidului, I. Brătianu, să dea alarma asupra pericolului naționalității noastre: pericolul țării sunt evreii.”⁴¹ În cele din urmă, la finalul dezbaterii generale, pentru a proba încrederea deputaților în acest proiect de lege, a fost organizat un sufragiu. În urma acestuia, proiectul lui Carp a obținut 95 de voturi favorabile și 29 împotriva, plus o abținere.

În cadrul aceleiași ședințe a fost inițiată și dezbaterii proiectului pe articole. Articolul 2, referitor la permisiunea pe care trebuiau să o obțină județele și comunele – din partea statului – pentru a construi școli profesionale, a stârnit suspiciunile deputaților N. Popp și Em. M. Porumbaru⁴². Temerea acestora că școlile aflate sub egida județelor ar putea fi desființate a fost invalidată de către P. P. Carp, acesta declarând că legea nu va fi aplicată retroactiv. Până la articolul 7 inclusiv, nu a mai existat nici o discuție în contradictoriu. În continuare, cei care au încercat să modifice în mod substanțial sau într-o măsură mai mică articole din proiectul de lege au fost Dobrescu-Prahova, N. Micescu, C. Butculescu, ei fiind combătuți pe rând de I. Lupulescu. „Prin urmare, să lăsăm toată latitudinea ministrului să aducă persoane apte din străinătate care să fie la înălțimea misiunii cele mari ce voim să le încredințăm pentru instrucțiunea profesională a fiilor noștri. [...] Mai mult, dacă d. Ministru nu ar fi prevăzut în proiectul de lege această restricțiune, ca nici județele, nici comunele să nu înființeze școli de meserii decât cu autorizarea guvernului, ne-am fi pomenit că, în loc să punem o stavilă răului de până astăzi, i-am fi lăsat liber să se agraveze și mai mult pentru risipa banilor contribuabililor și a nenorocirii fiilor noștri”, spunea deputatul ușor emfatic⁴³.

³⁹ DAD, ședința din 5 februarie 1893, p. 422–423.

⁴⁰ Sterie Diamandi, *Galeria oamenilor politici*, București, Editura Gesa, 1991, p. 105.

⁴¹ DAD, ședința din 5 februarie 1893 p. 424.

⁴² Această prevedere era văzută ca o enormă greșeală a guvernului conservator, pe motiv că tendința centralizatoare arătată de cabinetul aflat la putere „punea stavilă răspândirii învățământului”. Principiul acesta era anti-liberal, însă pentru conservatori avea întâietate aplicabilitatea legii, și nu ideile abstracte, scria cu o ușoară doză de ironie „Românul” (vezi „Românul”, 22 februarie 1893).

⁴³ DAD, ședința din 6 februarie 1893, p. 428–430. Într-adevăr, la 6 februarie 1893, ministrul Domeniilor dădea o circulară, adresată școlilor de meserii din București, Iași și Valea Boului, școlilor de agricultură și școlilor veterinare, prin care cerea ca „la 31 martie al fiecărui an”, aceste școli să-și încheie gestionarea veniturilor și cheltuielilor pe exercițiul fiecărui an. Mai mult, în cazul în care până la 31 martie existau datorii, pe lângă contul de gestiune trebuia anexată o listă în care să se arate „anume de cine și pentru ce se datoresc aceste sume, precum și cauzele pentru ce nu s-au putut încasa” („Anuarul Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor”, *Legile, decretetele, regulamentele și diferite acte ale acestui departament, 1859–1893*, București, Tipografia Curții Regale F. Göbl, 1893, p. 427–429).

Obiecțiile lui Dobrescu-Prahova, legate de mai multe articole, au atras exclamații ironice din partea lui T. Ionescu: „Când mă gândesc că proiectul meu asupra învățământului primar are 90 de articole, și că are să fie discutat de d. Dobrescu tot așa, vă mărturisesc că mă apucă groaza”. Discuția a alunecat din nou pe o pantă personală, între ministrul Cultelor și I. Lecca, și doar intervențiile ample asupra articolului 33 – față de înființarea de ferme-model – ale lui A. Stolojan, G. Negulici și B. Mareș au mai redus din intensitatea acumulată în Cameră⁴⁴.

Până la articolul 50, prevederile proiectului de lege au fost adoptate fără controverse prea mari între opoziție și guvern. Articolul 51 aborda, încă o dată în subsidiar, eterna problemă a evreilor. Tonul dezbaterii a fost dat de Gogu Ștefănescu, care a încercat să explice ministrului Domeniilor necesitatea înființării de școli „în centruri unde elementul român este covârșitor”, observația lui vizând, desigur, construirea unei școli de arte și meserii în Iași, unde trăiau peste 50.000 de evrei. P. P. Carp i-a răspuns că mijloacele financiare ale României nu-i permiteau să construiască încă o școală de meserii, în Craiova⁴⁵. În ceea ce privește „asaltul” străinilor, ministrul își informa preopinutul că, pe baza statisticilor, atât la școlile de agricultură, cât și la cele de meserii, nu exista nici un străin, toți elevii fiind de naționalitate română. Insuficiența celor două școli de meserii a fost semnalată și de Dobrescu-Prahova și N. Miclescu, care sugerau, aproape imperativ, ca școala din Craiova să fie luată sub egida statului. Finalmente, s-a pus la vot adoptarea amendamentului, el fiind respins cu 54 de bile negre și 37 albe⁴⁶.

În cadrul discuției asupra art. 59, amendat printre alții și de Gr. Olănescu, a luat cuvântul V. G. Morțun. Acesta a afirmat încă de la început că se raliază poziției lui Carp; însă, vasta sa expunere a chestiunii evreiești în România, a atras remarca, mai degrabă sinceră decât ironică, a președintelui Camerei: „În definitiv, d. Morțun a vorbit pentru sau contra articolului?”⁴⁷ Un discurs la fel de amplu și cu puternice note antisemite, categoric contra proiectului, a avut A. C. Cuza, care încheia aproape frenetic: „[...] când vine un om și afirmă un lucru în contrazicere desăvârșită cu experiența unui întreg popor, nu poporul trebuie să plece, ci omul acela”⁴⁸. Chestiunea a fost închisă prin

⁴⁴ DAD, ședința din 7 februarie 1893, p. 434–435.

⁴⁵ P. P. Carp a refuzat această cerere, argumentând că statul nu-și mai putea permite utilizarea nechibzuită de până atunci a banilor publici, încercând să-și convingă interlocutorul de suficiența celor două școli, de la Iași și București, propuse de el. Cu toate acestea, la nivel de finanțe, regatul României era într-un progres vizibil, bugetul anului precedent încheindu-se cu un excedent de câteva milioane de lei: „În rest, aici merge destul de bine, Camerele legiuitoare lucrează, în interior este liniște, iar finanțele sunt excelente ceea ce dă mai multă forță guvernului”, îi scria Carol I fratelui său Leopold, la 8/20 martie 1893 (Sorin Cristescu, *Scrisorile regelui Carol I din arhiva de la Sigmaringen, 1878–1905*, București, Editura Paideia, 2011, p. 269). Tabloul rezultatelor executării bugetelor dintre anii 1862–1893 relevă detalii extrem de importante legate de situația financiară a României. Astfel, din 1862 și până la venirea conservatorilor la putere, în 1871, deficitul statului se ridica la suma de 43.406.789 de lei, pentru a scădea în 1876 la 30.263.632 de lei. Cât au stat la guvernare, adică 12 ani, liberalii au reușit să reducă această sumă, pentru ca, în 1888, regatul României să aibă un deficit de doar 628.751 de lei. Venirea conservator-junimiștilor la putere a eradicat și acest deficit, pentru ca, în septembrie 1893, România să aibă un excedent de 25.249.755 de lei (ANIC, fond Casa Regală, dosar 7/1893, f. 1). Situația era însă diferită la Ministerul Domeniilor. Din tabloul general al bugetului de stat pe anii 1893–1894, se observă că cheltuielile generate de Ministerul Domeniilor erau aproape duble față de veniturile sale. Astfel, din 53.783.818 lei cheltuiți, Ministerul recupera doar 28.453.000 de lei (ANIC, fond PCM, dosar 20/1893, f. 28).

⁴⁶ DAD, ședința din 8 februarie 1893, p. 440–443.

⁴⁷ Ziarele „Munca” și „Lupta” au comentat necruțător adeziunea lui Carp la amendamentul comitetului privind admiterea străinilor numai în proporție de 1/5 din locurile vacante. Astfel, dezbaterile din jurul acestui proiect au fost catalogate drept demagogie patriotardă, iar poziția lui Carp redusă la „simplă fanfaronadă” („Lupta”, 7 februarie 1893, p. 1).

⁴⁸ DAD, ședința din 8 februarie 1893, p. 452.

supunerea la vot a noii redactări propuse de comitetul delegaților, în interdependență cu amendamentul lui Grigore Olănescu⁴⁹, ea fiind adoptată cu 64 de bile albe, 28 negre și 1 abținere⁵⁰. Și amendamentul lui Dobrescu-Prahova la art. 77, prin care se adăuga, după cuvântul *statului*, fragmentul: „precum și ai acelora cărora li s-a recunoscut echivalența de Ministerul Domeniilor”, a fost adoptat⁵¹.

Prevederile proiectului de lege referitoare la învățământul comercial au suscitât intervențiile de amploare ale mai multor deputați: Mirea Demetrescu, C. Ressu, Gogu-Ștefănescu, N. Crătunescu și An. Stolojan, toți declarându-se împotriva organizării și predării cursurilor propuse de P. P. Carp. După ce a conchis, în urma celor spuse de antevorbitorii săi, că școlile de comerț aveau neapărată nevoie de o schimbare, ministrul Domeniilor a făcut un larg expozeu al principiilor ce inspiraseră reforma propusă de el. Apoi, el și-a încheiat apărarea arătând motivele pentru care propusese înființarea unei școli de comerț la Iași și nu în alte orașe: „[...] trebuie să ținem seamă de oarecare tradițiuni și de oarecare trecut. Iașul este căzut din fosta lui splendoare; el, capitala unei țări, de unde a pornit o parte din mișcarea renascerei României, se înțelege că vede cu regret că totul se concentrează la centru, în București, astfel, considerațiuni politice m-au făcut să zic că noi cu toții nu trebuie să uităm nici o dată ceea ce a fost, și chiar dacă nu e numai decât nevoie, acolo unde putem, să o punem pe același picior și pe aceeași linie ca și capitala Valahiei, azi devenită capitala României întregi”⁵².

În continuare, articolul 79 a fost amendat de dr. Șaabner Tuduri, care a adăugat un aliniat: „Se vor putea înființa treptat și alte școli de comerț de gradul întâiu în principalele centruri comerciale”, acesta fiind și adoptat de Cameră⁵³. Deși s-au propus mai multe amendamente de-a lungul dezbaterii, acestea au fost toate respinse până la articolul 97 și ultimul, proiectul fiind aprobat împreună cu statutul personalului anexat inițial. Întrebat de G. Manu dacă acceptă modificările adoptate de Cameră, P. P. Carp a răspuns afirmativ, astfel că, supus votului, proiectul de lege a fost votat în ședința din 11 februarie, cu 82 de voturi și contra 27⁵⁴.

În Senat, proiectul de lege al învățământului profesional a fost discutat în ședința din 19 martie 1893, Grigore Tocilescu fiind raportorul acestuia. Comitetul delegaților era format din: V. A. Urechia, C. I. Budișteanu, gen. G. Tamara, maiorul N. Lămotescu și Gr. Tocilescu⁵⁵. Raportul lui Grigore Tocilescu a fost unul concis, evidențiind

⁴⁹ După modificarea comitetului delegaților, articolul 59 era redactat astfel: „Pentru admiterea în școală, se va cere vârsta de la 13 la 16 ani și *calitatea de a fi român*”. Amendamentul lui Gr. Olănescu era proiectat astfel: se înlocuia sintagma *calitatea de a fi român* cu aliniatul: „Străinii pot fi admiși în aceste școli ca solvenți în proporțiune de 1/5 din locurile vacante” (Ion Bulei, *Conservatori și conservatorism în România*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 176).

⁵⁰ Acest compromis era văzut de ziarul „Adevărul” drept o victorie a Camerei asupra intransigenței lui P. P. Carp. „Conservatorii catargiști și lahovariști, ajutați de opoziția din Cameră au silit pe ministrul Domeniilor să-și amendeze legea asupra reorganizării învățământului profesional în așa fel încât toate părțile esențiale, toate punctele de principiu la care ținea d. Carp: gratuitatea pentru toți, primirea străinilor în școli în aceleași condiții ca și românilor, să fie schimbate tocmai în sensul opus dorințelor sale. D. Carp, care la început se încercase a opune o rezistență desperată, a cedat în cele din urmă și a primit cu resemnare toate loviturile ce s-au adus orgoliului său, ideilor sale, autorității sale de ministru și de șef de grup parlamentar” („Adevărul”, 11 februarie 1893).

⁵¹ În forma lui inițială, articolul 77 avea următoarea formă: „Absolvenții școlilor de meserii ale Statului, care vor fi recrutați în armată, vor beneficia de art. 22 bis”. Articolul 22 se stipula că elevii erau interni, fiind întreținuți de stat, județe, comune sau particulari (*DAD*, ședința din 9 februarie 1893, p. 469).

⁵² *DAD*, ședința din 10 februarie 1893, p. 487–488.

⁵³ *Ibidem*, p. 491.

⁵⁴ *DAD*, ședința din 11 februarie 1893, p. 496. La 13 februarie 1893, președintele Camerei Deputaților, G. Manu, îl înștiința printr-o scrisoare pe L. Catargiu că proiectul de lege pentru organizarea învățământului profesional a fost adoptat (ANIC, fond PCM, dosar 18/1892, f. 292).

⁵⁵ *DS*, ședința din 19 martie 1893, p. 600.

principalele tare ale învățământului profesional: tenta pronunțat teoretică și cheltuielile ridicate pe care le implica întreținerea lui. Astfel, aproape 1.500.000 de lei se cheltuiau anual cu învățământul profesional, plus cele 6.600.000 de lei acordate de stat timp de nouă ani, exceptând creditele suplimentare și extraordinare și sumele cu care contribuiau comunele. La întrebarea „câți elevi au absolvit?”, raportorul a preferat să utilizeze statisticile, mult mai elocvente pentru chestiunea în cauză. Cifrele – acestea reflectau situația învățământului profesional pe anii 1883/1884–1891/1892 – arătau că, din 9.887 de elevi înscriși, doar 805 absolviseră, revenind statului plata a 8.250 de lei anual per absolvent. Ceea ce ridica însă serioase semne de întrebare era numărul foarte mic de absolvenți care activau efectiv în domeniul studiat. Spre exemplu, școala de agricultură de la Herăstrău, după 40 de ani de la fondarea ei în 1852, oferise doar 376 de agronomi. Motiv care îl determină pe Tocilescu să exclame afectat: „Prosperitatea unei țări atâră în mare parte de buna repartițiune a vocațiilor. [...] S-a zis, drept cuvânt, că lipsa de echilibru între diversele profesii este pentru corpul social un fel de monstruoziitate; pe de o parte, avem un exces de dezvoltare, pe de alta, o stare în loc a dezvoltării; boală cu îndoită față: hipertrofie și atrofie! Și într-un caz și într-altul, izvor permanent de desordine, de lăncezeală și de rău social”⁵⁶.

Primul senator care a luat cuvântul a fost Vasile A. Urechia. Discursul său a fost unul extrem de lung, el făcând o expunere a măsurilor luate de domnitorii români de-a lungul istoriei, pentru dezvoltarea comerțului în cele două principate. Având mai degrabă caracterul unei conferințe, prima parte a discursului lui Urechia s-a focalizat în jurul problemei evreilor și a rolului mult prea important deținut de aceștia în economia regatului. După ce a adus în fața auditoriului o serie de documente prin care releva că, „în secolele XVI–XVIII, comerțul nu era în mâini evreiești, ci românești”, V. A. Urechia a revenit la critica propriu-zisă a proiectului aflat în discuție⁵⁷. „Se cade dar, trecând la partea a doua și ultimă a cuvântărei mele, să amintesc evoluțiunile principale ale școlilor de comerț, școli de care se ocupă proiectul de lege în desbatere.” În continuare, acesta a amintit anii înființării școlilor de arte și meserii, respectiv de comerț (prima școală de arte și meserii a apărut în anul 1840 în Moldova, iar cea de comerț în Țara Românească, în 1852). După ce s-a declarat împotriva reorganizării școlilor profesionale și obiectelor de studiu care s-ar fi predat aici, cel care se număra printre fondatorii Societății Literare Române acuza faptul că „legile au ajuns la noi ca pânza Penelopei; le facem, le refăcem, le desfăcem, le prefăcem, nu numai când succede un partid la putere, dar și când succede un ministru altui ministru din același partid”⁵⁸. În încheierea discursului, V. A. Urechia a afirmat că este împotriva proiectului adus de ministrul Domeniilor, pe motiv că „noua reformă ce se propune nu numai că se îndepărtează cu totul de ceea ce s-a făcut și se face în alte state în privința învățământului comercial, dar inovațiunile ei nu ating nici scopul ce pare că urmărește”, (aluzie la faptul că la Galați nu se prevedea înființarea unei școli comerciale)⁵⁹.

Următorul senator care a urcat la tribună a fost Petre S. Aurelian. După ce a făcut o prezentare a situației învățământului francez după revoluția din 1789, absolventul Școlii Economice și Agronomice de la Grindou, Franța, s-a referit și la prefăcerile intervenite la noi în ultimele decenii: „reforme în întâmpină obstacole mari”, dar „toate stăruințele de a mai da înapoi vor rămâne zadarnice, se vor sfârâma contra voinței

⁵⁶ *Ibidem*, p. 601.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 622–624.

⁵⁸ *DS*, ședința din 20 martie 1893, p. 631.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 635.

nestrămutate a poporului român de a trăi și de a fi guvernat după principiile democratice⁶⁰. Ideile acestuia priveau adoptarea unor măsuri mai clare în favoarea țăranilor, în sensul organizării unui învățământ profesional democratic, și nu supus intereselor marilor latifundiași⁶¹. Aurelian era împotriva sistemului organizațional al școlilor profesionale gândit de P. P. Carp, deoarece „n-a îmbrățișat cestiunea în toată întinderea ei, n-a căutat să dea satisfacțiune tuturor nevoilor societății noastre”⁶². El considera că declinul economic (mai precis cel agricol – n.n.) în care se afla țăranul român era cauzat de lipsa totală a culturii profesionale. După ce a propus ca în fiecare comună rurală terenurile preoților și ale învățătorilor să devină „adevărate școli practice”, Aurelian observa numărul insuficient de școli de arte și meserii, solicitând ca acestea să se construiască și la sate, nu doar la orașe. Conchizând că evreii puseseră stăpânire pe comerțul românesc, economistul sugera înființarea în București a unor școli comerciale secundare și inferioare, pe lângă cea superioară deja existentă⁶³. La fel ca și antevorbitorul său, Aurelian critica aspru lipsa unui articol prin care să se stipuleze crearea unor școli secundare de comerț în Brăila și Galați, „ambele metropole ale comerțului la Dunăre”. Și-a încheiat discursul criticând cifrele și statisticile pe care le utilizase Gr. Tocilescu în raportul pe care îl făcuse legii învățământului profesional, continuând afabil: „[...] v-aș ruga, fiind dată poziția D-voastră, vârsta D-voastră, știința D-voastră, ca, atunci când înaintați cifre, să le înaintați în mod conștiințios, nu glumeț”⁶⁴.

Răspunsul lui P. P. Carp a fost lapidar și la obiect, „d-lor senatori, voi fi foarte scurt și voi proba că la un discurs de 6 ore – de fapt, discursul lui V.A. Urechia ținuse aproximativ nouă ore, în cursul a două ședințe – se poate răspunde în 3 minute”, lucru pe care l-a și îndeplinit, afirmând concis: „[...] să admit, pentru moment că a existat comerț în țară; dar din aceasta nu se dovedește că există și astăzi”⁶⁵. Și chestiunea evreilor a fost

⁶⁰ În Franța, noțiunile elementare de agricultură au devenit obligatorii prin legea din 16 iulie 1879: „[...] les notions élémentaires d'agriculture (se preciza în art. 10 – n.n.) seront comprises dans les matières obligatoires de l'enseignement primaire”. Aici, evoluția învățământului profesional a fost una liniară, însă destul de vagă. Astfel, legea din 28 martie 1882 prevedea că „les éléments des sciences naturelles, physiques et mathématiques” își găseau „leurs applications a l'agriculture, a l'hygiène”. Iar decretul din 18 ianuarie 1887 nu preciza mai bine natura învățământului agricol, el cantonându-se în articolul 27, prin următoarea descriere: „Les leçons des choses et les premières notions scientifiques, principalement dans leurs applications a l'agriculture”. Ulterior, acest tip de învățământ a fost împărțit în trei etape: cursul elementar, unde erau predate primele lecții în grădina școlii; cursul mediu, în care profesorul explica noțiunile principalelor tipuri de soluri, îngrășământ, munca și uneltele uzuale pentru cultivat: lopata, sapa, plugul ș.a.; ultimul curs, cel superior, dezvoltă aceste noțiuni și le îmbogățește cu altele noi. Astfel, pe lângă ceea ce învățau în timpul cursului mediu, elevii luau acum la cunoștință și noțiuni despre drenaj, îngrășăminte naturale și artificiale, semănat și chiar contabilitate agricolă (*Annuaire de l'enseignement primaire*, publié sous la direction de M. Jost, Paris, Librairie Classique Armand Colin et Cie, 1893, p. 360–362).

⁶¹ Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică, 1866–1938*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 386.

⁶² *DS*, ședința din 20 martie 1893, p. 637.

⁶³ Ziarul „Constituționalul” nu considera utilă o dispoziție specială pentru excluderea străinilor, în realitate a evreilor din școlile profesionale din rațiuni practice. Școlile de agricultură și silvicultură nu erau oricum frecventate de aceștia. Până la acel moment, foarte puțini urmaseră cursurile acestor școli, deoarece aici se primeau doar interni, iar pe lângă asta nici principiile lor religioase nu le permiteau. Mai mult, școlile de meserii erau urmate doar de evreii săraci. Într-adevăr, în ceea ce privește școlile comerciale, acestea erau frecventate cu regularitate de evrei, care aveau și avantajul cunoașterii limbii germane. Întrebarea pe care și-o punea ziarul era dacă evreii ocupau locul românilor sau umpleau un gol, optând pentru a doua variantă, deoarece aceștia, chiar dacă nu ar fi învățat noțiuni de contabilitate în română, aveau să o facă în germană, încheind: „[...] suntem dar de părere că, din contra, evreii trebuie să fie primiți în școlile comerciale, deoarece părerea delegaților merge contra intențiilor lor” („Constituționalul”, 6/18 februarie 1893).

⁶⁴ *DS*, ședința din 21 martie 1893, p. 640–641.

⁶⁵ Personalitatea puternică a liderului Junimii nu putea rămâne neglijată de istoricul Stelian Neagoe: „Petre P. Carp și-a dominat contemporanii prin superioritatea spiritului său critic. Ținuta sa demnă, inflexibilă, de

tratată pe scurt, ministrul constatând că numai prin muncă asiduă ea ar putea fi rezolvată, „iar nici de cum printr-acele sforăitoare cuvinte de naționalitate, pe care eu nu le pot privi decât ca un fel de boală!” La acuzațiile celor doi senatori, cum că noul proiect „mai mult desorganizează, decât organizează” școlile profesionale, P. P. Carp, ușor iritat, afirma sfidător: „Repet, nu împuținez nimic din starea actuală, din contră, adaog. Găsiți că această adăogare este rea? Desfid pe oricine, din oricare partid ar fi, liberal-național, conservator, radical, socialist, ce voiți, să vină să susțină față cu mine că, fiindcă adaog eu *fermele-model* și *ateliere*, distrug ceva sau nu am făcut un ce care, în ochii tuturor, nu poate decât să dea roade folositoare pentru întreaga mișcare a noastră economică”⁶⁶.

La discuția pe articole a legii, au fost adoptate toate articolele până la 50 inclusiv, lucru care-l determina pe D. C. Ienescu să reclame precipitarea senatorilor. La articolul 51, Ienescu și D. G. Sefendache l-au chestionat pe Carp în problema interdicției înființării de noi școli de meserii fără acordul Ministerului Domeniilor și cunoașterea statutului pe care urmau să-l aibă absolvenții acestor școli. P. P. Carp a replicat că „nu poate fi vorba de desființarea unei școli de meserii actualmente existentă”, însă, pentru cele care se vor construi, județul trebuia să probeze statului „că are mijloace pentru o bună întreținere”. În ceea ce îi privea pe absolvenții școlilor private, diplomele acestora ar fi fost echivalente cu cele ale școlilor de stat doar în cazul în care s-ar fi demonstrat că studiile efectuate erau aceleași cu cele predate la școlile de stat. Astfel, „absolvenții de la școlile din Craiova sau Ploiești au să fie absolvenți ai școlilor din Ploiești și Craiova; nimic mai mult, nimic mai puțin”⁶⁷.

Ulterior, până la articolul 82 nu au existat păreri contradictorii. În schimb, articolul 83, referitor la construcția a două școli de comerț de gradul al II-lea la București și Iași, a stârnit o rezistență înverșunată din partea lui M. Grigoriadi Bonaki. Acesta, după ce a făcut o critică aprigă a raportului lui Săulescu, pe care l-a catalogat ca fiind o simplă „beție de cuvinte”, a reacționat vehement la intenția lui Carp de a desființa gradul al II-lea, secundar, al școlii comerciale din Galați (reducerea acesteia la trei ani – n.n.). Bonaki și-a încheiat discursul pe un ton impetuos, arătându-i lui Carp că în Austro-Ungaria existau 12 academii și nu trei, după cum afirmase ministrul. La această idee a subscris și C. Ienescu, care însă l-a interpelat pe Carp și asupra intenției lui de a degrada, pe lângă școala comercială din Galați, și pe cele din Craiova și Ploiești⁶⁸.

P. P. Carp nu i-a răspuns lui Grigoriadi Bonaki deoarece acesta, afirmau ministrul și raportorul legii, confunda *Handelsschule* cu *Realschule*. În plus, observațiile acestuia erau tardive. Carp și-a susținut în continuare poziția față de crearea unor noi școli superioare de comerț, negând utilitatea lor pe raționamentul că nevoile societății românești se regăseau în școli de gradul II, deoarece „numai acei care au mijloace de a merge în școală până aproape la vârsta de 20 de ani, numai aceia o să poată urma cursurile superioare. [...] Și când văd că 90% din activitatea noastră au nevoie de școli de comerț inferioare și că numai 10% au nevoie de școli superioare, dau școli inferioare la 90%. Dar să fac invers: să dau școli superioare la 90% și inferioare la 10% care au mai multă nevoie, aceasta cred că nu e nici practic, nici logic. Pe aceasta s-a basat toată această împărțea”⁶⁹.

o indubitabilă moralitate, l-a singularizat și l-a făcut incomod în epocă. A face politică mare cu mâinile curate este un risc plătit conjurației mediocrilor, care uneori doboară și genii”, încheia acesta într-o tentă ușor apologetică (Stelian Neagoe, *Oameni politici români. Enciclopedie*, București, Editura Machiavelli, 2007, p. 145).

⁶⁶ *DS*, ședința din 20 martie 1893, p. 643–644.

⁶⁷ *DS*, ședința din 22 martie 1893, p. 645–646.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 648–649.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 650–651.

Ultimul senator care a vorbit în cadrul dezbaterii legii pe articole a fost P. S. Aurelian. El a atacat intenția ministrului Domeniilor de a centraliza învățământul profesional, deoarece „marile noastre porturi, prin care se varsă sute de milioane în țară, merită mai multă considerațiune, mai multă atențiune”. Apoi a concluzionat că proiectul aflat în dezbateri dezorganizează și micșorează (referitor la statutul orașelor Craiova, Ploiești și Galați, văzute de economist drept metropole comerciale și industriale ale României – n.n.), rugând ca „mai bine să lăsați ceea ce există, adăugând ceea ce veți crede că lipsește”⁷⁰.

Articolul 83 a fost amendat de I. Plesnilă și C. Ienescu, care cereau să se înființeze și în cele trei județe enumerate mai sus școli comerciale de gradul I, amendament care a fost respins cu 43 de bile negre și 30 albe. După adoptarea succesivă a cinci articole, la articolul 89 a fost propus un amendament de către mitropolitul Moldovei, prin care se cerea introducerea religiei în toate școlile de meserii. P. P. Carp a replicat că articolul 65, unde se vorbea de personalul profesional, stipula că „acest personal va putea fi completat după nevoile învățământului prin buget”, acest lucru însemnând că, în cazul în care va fi nevoie, va fi prevăzută și o catedră de religie. Ulterior, până la articolul 97 și ultimul au fost adoptate toate fără discuție. Finalmente, proiectul de lege al învățământului profesional a fost votat în Senat și adoptat cu 59 de bile albe contra și 10 bile negre⁷¹.

Conchizând, este necesar să observăm că legea principală la care se raportau constant oamenii politici români în ceea ce privește învățământul, fie el primar sau profesional, era legea instrucțiunii din 1864. Deși prevedea funcționarea a doar trei școli de agricultură, șapte școli industriale și același număr de școli comerciale, era un bun început. Spre exemplu, deputatul N. N. Săveanu, odată cu începerea discuției generale asupra proiectului învățământului profesional propus de Spiru Haret la 3 martie 1899, avea să susțină că încercarea de reformare a acestui domeniu de către P. P. Carp nu a adus schimbări importante în raport cu legea din 1864. Abia luarea în discuție – considera acesta – a proiectului de lege asupra învățământului profesional din 27 martie 1899, elaborat de același Spiru Haret, a adus evoluția dezirabilă și clamată de toată lumea⁷². Mergând însă pe linia conservatoare pe care și-a însușit-o, este absolut necesar – pentru situarea corectă în cadrul a lui P. P. Carp – să amintim că propunerile lui nu au avut niciodată scopul să schimbe complet un domeniu sau altul, ci să îmbunătățească ceva existent: „în toate legile pe care am avut ocazia a le prezenta în viața mea, am ținut cont de aceasta; am căutat să îmbunătățesc o stare de lucruri existentă în țară”⁷³.

Într-adevăr, la un an după promulgarea legii, P. P. Carp angajase oameni pentru construirea atelierelor de aplicație din București. În acest sens, ministrul primea o scrisoare, la 3 martie 1894, prin care i se cerea aprobarea „schiței de plan pentru întocmirea proiectului definitiv al atelierelor de aplicație ale Școlii de Arte și Meserii din București”⁷⁴. Cinci luni mai târziu, pe 5 august, a fost încheiat un contract între ministrul Domeniilor și un constructor din București, V. Lorner, prin care ultimul era însărcinat cu proiectarea

⁷⁰ *Ibidem*, p. 653–654.

⁷¹ *Ibidem*, p. 654–655.

⁷² Nicolae Isar, Cristina Gudin, *op. cit.*, p. 213–214.

⁷³ P. P. Carp, *Discursuri parlamentare*, ediție îngrijită de Marcel Duță, studiu introductiv de Ion Bulei, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 2000, p. 56.

⁷⁴ ANIC, fond Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, dosar 580 bis/1893, f. 54. Au existat de asemenea mai multe scrisori, la sfârșitul anului 1893, din partea șefului serviciului de arhitectură, către ministrul domeniilor, P. P. Carp, prin care acesta era rugat „a dispune să se emită cuvenitul mandat de plată”, pe numele arhitectului W. Kornstein și a desenatorului P. Podescu, din fondul alocat Școlii de Arte și Meserii din București (*ibidem*, f. 48).

clădirilor aferente școlii de arte și meserii din București (ateliere de aplicație, magazine pentru materiale, grajduri și pivnițe). Costurile construirii acestor clădiri se ridicau la suma de 238.361 de lei⁷⁵.

Lucrurile acestea sunt puțin cunoscute, iar semnarea lor într-un asemenea context asigură dinamismul și „autenticitatea” demersului nostru. Noua organizare – propusă de ministrul Domeniilor – institua ideea de *practică* în cadrul unor ferme model sau în ateliere școlare pe care urma să le construiască statul și unde elevii își puteau pune în aplicare cunoștințele teoretice dobândite, fără a crea indispoziții patronilor, și așa destul de intransigenți. În aceste circumstanțe, considerăm că este inoportun să dezavuăm beneficiile pe care le aducea această lege în evoluția învățământului profesional.

Au existat, desigur, și păreri conform cărora legea elaborată de P. P. Carp nu corespundea cerințelor dezvoltării societății românești, însă prevederile pe care ea le conținea statuau un fundament viabil pentru măsurile ulterioare în domeniu. După cum semnala și raportorul legii în Camera Deputaților, Grigore G. Tocilescu, proiectul nu își propunea să desființeze școlile profesionale existente, ci să le îmbunătățească, să le ofere o organizare administrativă și materială mai clară. Totodată, este adevărat că decăderea unor școli din gradul pe care-l deținuseră până atunci – avem în vedere aici, în special, școlile comerciale – nu putea trezi decât susceptibilități puternice din partea oamenilor politici ai vremii, creând impresia unui dezacord cu necesitățile vremii.

BETWEEN REFORMATION AND TEMPERANCE.
THE ACT OF PROFESSIONAL EDUCATION FROM 1893
(Summary)

Keywords: Act, education, reform, Parliament, conservatism.

Vocational education state at the end of the nineteenth century in Romania was at a mediocre level. Part of the legislative program undertaken at the beginning of the government, it has become an area that Petre P. Carp, Minister of domains, could not ignore. One of the reasons was the fact that it came in line with the draft stated by the Minister of public instruction, Take Ionescu, relative to reforming primary education.

The Act of Professional Education was divided into three titles. The first title displayed the vocational education in general, the second one was dedicated to the agricultural, forestry, commercial, arts and crafts education and finally, the third one, stipulated the transitional provisions, general conditions of pupils enlisting, teachers and State obligations and year of the law enforcement. The bill of vocational education was first presented to the Chamber of Deputies on February 3, 1893 and after that, in the Senate meeting of March 19. After boisterous and spirited debates, the project was voted by the Chamber of Deputies in the meeting of February 11 and respectively March 22, in the Senate.

The new organization – proposed by the minister of domains – established practice in model farms or in school workshops that the state was going to build, and where pupils could apply the theoretical knowledge acquired without creating ailments to employers, already pretty intransigent. There were of course, opinions asserting that the law drafted by P. P. Carp did not meet the requirements of Romanian society development, but in the end, its provisions laid a viable foundation for the next steps in the field.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 54. În urma cererii șefului diviziunii agriculturii, industriei și comerțului de a trimite specialiști care să se ocupe „în special cu instalațiunea de apă, încălzit, luminat și canalisări”, P. P. Carp a angajat o firmă din Paris, numită „Koerting frères”, care a încasat în urma lucrului depus suma de 7.546 de franci (*ibidem*, f. 219).